

УДК 351.72:314.1(4)

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-214-220><https://orcid.org/0000-0001-9309-0911>

Кропивна К. О.,

PhD, доцент кафедри приватного права
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті досліджено адміністративно-правову доктрину регулювання демографічної сфери як цілісну систему науково обґрунтованих положень, принципів і категорій, що визначають зміст, межі та інструменти державного впливу на демографічні процеси. Обґрунтовано, що в сучасних умовах демографічна сфера набуває значення одного з ключових об'єктів публічного адміністрування, оскільки пов'язана не лише з відтворенням населення, а й із забезпеченням національної безпеки, соціальної стабільності, трудового потенціалу держави та реалізацією основоположних прав людини. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах післявоєнного розвитку України, коли негативні демографічні наслідки збройної агресії, масова міграція, зниження народжуваності, погіршення стану здоров'я населення, втрати людського потенціалу та деформація вікової структури населення потребують системного правового осмислення і належного адміністративно-правового реагування.

Визначено, що адміністративно-правова доктрина регулювання демографічної сфери має розглядатися як концептуальна основа формування та реалізації державної демографічної політики, орієнтованої на поєднання публічного інтересу з пріоритетом прав і свобод людини. Доведено, що така доктрина охоплює сукупність теоретичних підходів до розуміння демографічної сфери як об'єкта адміністративно-правового регулювання, принципів діяльності суб'єктів публічної адміністрації, адміністративно-правових засобів впливу на демографічні процеси, а також меж допустимого державного втручання у сферу приватного і сімейного життя. Акцентовано увагу на тому, що сучасна адміністративно-правова доктрина повинна ґрунтуватися на принципах людиноцентризму, пропорційності, правової визначеності, соціальної справедливості, міжсекторальної координації та демографічної стійкості.

Зроблено висновок, що формування цілісної адміністративно-правової доктрини регулювання демографічної сфери є необхідною передумовою вдосконалення законодавства, підвищення ефективності публічного адміністрування та вироблення довгострокової моделі демографічного відновлення держави. Її практичне значення полягає у створенні наукової основи для оновлення механізмів державного впливу на демографічні процеси з метою забезпечення демографічної безпеки, захисту прав людини та відновлення демографічної стійкості України в післявоєнний період.

Ключові слова: демографічна політика, органи державної влади, публічне управління, адміністративно-правове регулювання, післявоєнне відновлення.

KROPYVNA K. DOCTRINAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION OF THE DEMOGRAPHIC SPHERE

Abstract: *The article examines the administrative-legal doctrine of regulation of the demographic sphere as a holistic system of scientifically substantiated provisions, principles and categories that determine the content, boundaries and instruments of state influence on demographic processes. It is substantiated that in modern conditions the demographic sphere acquires the importance of one of the key objects of public administration, since it is associated not only with population reproduction, but also with ensuring national security, social stability, labor potential of the state and the implementation of fundamental human rights. This issue becomes particularly relevant in the conditions of post-war development of Ukraine, when the negative demographic consequences of armed aggression, mass migration, declining birth rates, deterioration of the health of the population, loss of human potential and deformation of the age structure of the population require systematic legal understanding and appropriate administrative-legal response.*

It is determined that the administrative-legal doctrine of demographic regulation should be considered as a conceptual basis for the formation and implementation of state demographic policy, focused on combining public interest with the priority of human rights and freedoms. It is proven that such a doctrine encompasses a set of theoretical approaches to understanding the demographic sphere as an object of administrative-legal regulation, the principles of activity of public administration entities, administrative-legal means of influencing demographic processes, as well as the limits of permissible state intervention in the sphere of private and family life. Attention is focused on the fact that modern administrative-legal doctrine should be based on the principles of anthropocentrism, proportionality, legal certainty, social justice, intersectoral coordination and demographic sustainability. It is concluded that the formation of a holistic administrative-legal doctrine of demographic regulation is a necessary prerequisite for improving legislation, increasing the efficiency of public administration and developing a long-term model of demographic restoration of the state. Its practical significance lies in creating a scientific basis for updating the mechanisms of state influence on demographic processes in order to ensure demographic security, protect human rights and restore the demographic stability of Ukraine in the post-war period.

Keywords: *demographic policy, state authorities, public administration, administrative and legal regulation, post-war recovery.*

Постановка проблеми. Адміністративно-правова доктрина регулювання демографічної сфери в умовах післявоєнного відновлення України виконує ключову методологічну та концептуальну функцію, оскільки забезпечує наукове осмислення публічно-правових засад державного впливу на демографічні процеси поза межами суто нормативного опису або прикладної управлінської практики. У доктринальному вимірі демографічна сфера розглядається не як сукупність соціально-статистичних показників, а як самостійний об'єкт публічного адміністрування, щодо якого держава здійснює владно-організаційний вплив із використанням інструментів адміністративного права.

Юридична доктрина в цьому контексті постає як інтелектуальний простір, у межах якого відбувається узагальнення, інтерпретація та систематизація наукових уявлень про природу, межі й способи адміністративно-правового регулювання демографічних процесів, особливо в умовах структурних демографічних втрат, масової міграції та трансформації функцій держави після збройної агресії. Саме доктринальний підхід дозволяє вийти за межі фрагментарного аналізу окремих правових норм і процедур та перейти до дослідження внутрішньої логіки адміністративно-правового регулювання, його ціннісних орієнтирів, цілей і концептуальних засад у контексті післявоєнного відновлення держави.

Важливим для доктринального осмислення є чітке відмежування адміністративно-правового підходу до регулювання демографічної сфери від соціально-економічних, демографічних та статистичних концепцій, що традиційно домінують у дослідженні відповідних

процесів. Якщо зазначені підходи зосереджуються переважно на кількісних показниках, динаміці відтворення населення та причинах демографічних змін, то адміністративно-правова доктрина спрямована на аналіз владно-організаційного впливу держави на ці процеси. У центрі такого аналізу перебувають не самі демографічні явища, а правові форми, адміністративні процедури, компетенції суб'єктів публічної влади, інструменти регулювання та межі допустимого державного втручання.

Аналіз наукових джерел. Проблематика адміністративно-правового регулювання демографічної сфери належить до міждисциплінарних напрямів наукового пізнання, оскільки охоплює питання адміністративного права, державного управління, демографії, соціальної політики та прав людини. У вітчизняній науці окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися крізь призму державної демографічної політики, механізмів публічного управління у сферах охорони здоров'я, соціального захисту, міграції, сімейної політики, зайнятості населення та забезпечення прав окремих демографічних груп. Водночас більшість наукових праць зосереджена або на загальнотеоретичному аналізі демографічної політики держави, або на характеристиці окремих інструментів її реалізації, без належного узагальнення саме доктринальних підходів до осмислення адміністративно-правового регулювання демографічної сфери як цілісного правового явища.

У сучасному науковому дискурсі простежуються кілька основних підходів до розуміння цієї проблематики. Перший пов'язаний із тлумаченням демографічної сфери як об'єкта державної політики, в межах якого увага акцентується на цілях, принципах, пріоритетах та інструментах впливу держави на демографічні процеси. Другий підхід зосереджується на адміністративно-правових механізмах реалізації такої політики, зокрема на компетенції органів публічної влади, адміністративних процедурах, формах і методах управлінської діяльності. Третій підхід ґрунтується на людиноцентричному баченні, за якого демографічна сфера розглядається через забезпечення та захист прав людини, сім'ї, дітей, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів та інших соціально вразливих категорій населення. Проте, попри наявність значної кількості наукових праць, у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині й досі відсутнє комплексне дослідження, в якому було б системно узагальнено саме доктринальні підходи до осмислення адміністративно-правового регулювання демографічної сфери, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Метою даного дослідження є визначення доктринальних підходів до осмислення адміністративно-правового регулювання демографічної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе значення адміністративно-правової доктрини проявляється у формуванні категоріального апарату дослідження, без якого неможливий повноцінний юридичний аналіз демографічної сфери. Такі категорії, як «демографічна сфера», «демографічні процеси», «публічне адміністрування демографічних відносин», «адміністративно-правовий вплив», «межі державного втручання», не мають чіткого нормативного закріплення або ж використовуються у законодавстві фрагментарно. Саме доктрина надає цим поняттям змістовної визначеності, наповнює їх адміністративно-правовим значенням і забезпечує їх узгоджене застосування у межах наукового дослідження.

У цьому сенсі доктринальний аналіз виступає методологічною передумовою подальшого осмислення демографічної сфери як об'єкта адміністративно-правового регулювання, створюючи теоретичне підґрунтя для аналізу її змісту, структури та особливостей правового впливу.

Треба зазначити, що у межах сучасної адміністративно-правової доктрини сформувалося кілька підходів до осмислення демографічної сфери як об'єкта публічного адміністрування, кожен з яких відображає специфічний кут зору на характер, межі та способи державного впливу на демографічні процеси. Наявність таких підходів зумовлена складністю самої демографічної

сфери, її міждисциплінарною природою та різноманітням управлінських завдань, які постають перед державою в умовах демографічної кризи та післявоєнного відновлення.

Першим у доктрині сформувався інституційно-управлінський підхід, у межах якого демографічна сфера розглядається передусім як напрям діяльності публічної адміністрації. Відповідно до цього підходу, ключовою ознакою демографічного регулювання є його реалізація через систему організаційно оформлених суб'єктів публічної влади, наділених відповідною компетенцією. Демографічні процеси в такій концепції осмислюються не автономно, а крізь призму управлінських функцій держави, таких як: планування, координації, контролю та організаційного забезпечення. Доктринальна цінність інституційного підходу полягає у тому, що він дозволяє обґрунтувати демографічну сферу як об'єкт владно-організаційного впливу. Разом з тим, зведення демографічної сфери виключно до обліково-статистичних практик істотно звужує адміністративно-правове бачення предмета регулювання. Так, В. С. Стешенко та В. П. Піскунов обґрунтовано підкреслюють, що емпірично-статистичний рівень демографічного пізнання фіксує передусім масові наслідки демографічних явищ, тоді як розкриття їх сутнісних характеристик потребує переходу до теоретичного осмислення демографічного як складної соціальної реальності [1, с. 35]. З позиції цього дослідження зазначене означає, що інституційна організація демографічного адміністрування, що передбачає переписні кампанії, систему державної реєстрації актів цивільного стану та функціонування демографічних реєстрів є необхідною, але недостатньою умовою ефективного адміністративно-правового регулювання, якщо вона не поєднується з концептуально визначеними цілями, межами та правовими засобами державного впливу на демографічні процеси.

Паралельно з інституційно-управлінським у науці адміністративного права сформувався нормативно-догматичний підхід до осмислення демографічної сфери, в межах якого вона розглядається передусім як сукупність адміністративно-правових норм, інститутів і процедур. У руслі цього підходу демографічне регулювання аналізується через формально-юридичні характеристики правових приписів, їх місце в системі джерел права, співвідношення законодавчого та підзаконного рівнів, а також через процедурні механізми реалізації управлінських рішень. Подібне розуміння є характерним для класичної адміністративно-правової догматики, орієнтованої на систематизацію нормативного матеріалу та забезпечення правової визначеності правового регулювання. У цьому сенсі І. С. Канзафарова та Є. М. Корнеєва обґрунтовують нормативно-догматичний підхід як такий, що зосереджується на аналізі структури адміністративно-правових норм, їх ієрархії, формально-юридичних ознак і процедур реалізації, розглядаючи правове регулювання насамперед крізь призму внутрішньої логіки правової системи та вимог юридичної техніки [2].

Нормативно-догматичний підхід є методологічно продуктивним для впорядкування адміністративно-правового масиву у демографічній сфері, однак у доктринальному вимірі він потребує істотного застереження. Зведення демографічного регулювання виключно до формальної структури норм і процедур створює ризик редукації складної соціально-правової реальності до «арифметики показників» та юридично нейтрального опису управлінських механізмів. У філософії науки наголошується, що теорія як форма наукового знання не може обмежуватися фіксацією емпіричних змін окремих параметрів, а повинна забезпечувати цілісне й системне уявлення про закономірності та сутнісні характеристики об'єкта пізнання [3, с. 633].

З цієї позиції тлумачення демографічного розвитку виключно як динаміки кількісних показників народжуваності, смертності чи міграції, навіть за умови їх детального нормативного закріплення, не дає змоги повною мірою розкрити зміст і спрямованість адміністративно-правового впливу на демографічну сферу. Адміністративно-правова доктрина виходить із того, що правова норма не є самодостатньою абстракцією: вона завжди зорієнтована на трансформацію

певної соціальної реальності, має визначені межі допустимого державного втручання та передбачає оцінку наслідків її застосування з погляду публічного інтересу й гарантій прав людини.

У доктринальному вимірі нормативно-догматичний підхід відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності, систематизації адміністративно-правового матеріалу та уніфікації процедур регулювання. Водночас його внутрішнім обмеженням є схильність до фрагментарного сприйняття демографічної сфери як сукупності відокремлених норм і процедур без належного урахування їх функціональної взаємодії в межах цілісного механізму публічного адміністрування. Саме ця обставина зумовлює необхідність доповнення нормативно-догматичного аналізу іншими доктринальними підходами, здатними розкрити управлінську логіку та системний характер адміністративно-правового регулювання демографічних процесів.

З розвитком концепцій публічного адміністрування в адміністративно-правовій доктрині утвердився системний підхід, відповідно до якого демографічна сфера розглядається як цілісний об'єкт публічного управління, що складається з взаємопов'язаних елементів. У межах цього підходу демографічні процеси осмислюються як результат взаємодії різних напрямів державного впливу, що зумовлює необхідність узгодженості правових інструментів, управлінських рішень та адміністративних процедур. Системний підхід дозволяє подолати вузько нормативне бачення регулювання і перейти до комплексного розуміння демографічної сфери як єдиного адміністративно-правового об'єкта, однак у науковій доктрині він нерідко залишається на рівні загальних методологічних положень без достатнього наповнення конкретним юридичним змістом.

Доктринальне поглиблення системного підходу можливе за умови відмови від зведення демографічної сфери виключно до взаємодії народжуваності та смертності. Так, А. П. Хоменко, аналізуючи відтворення населення, наголошує, що реальне оновлення особового складу людності передбачає не лише народження і смерть, а й перебування індивідів у часі, тобто життя як тривалість, яке формує вікову структуру населення[1, с. 34]. У свою чергу В. С. Стешенко та В. П. Піскунов обґрунтовують тезу про необхідність включення міграції до мінімально конкретної моделі демографічної системи, оскільки без урахування просторової мобільності неможливо адекватно описати механізми відтворення населення в сучасних умовах[1, с. 44].

З позиції цього дослідження зазначені положення мають безпосереднє адміністративно-правове значення. Система правового регулювання демографічної сфери повинна орієнтуватися на комплексний об'єкт публічного адміністрування, у межах якого міграційний компонент не є факультативним або допоміжним, а виступає структурною складовою відтворення населення. Саме така системна постановка питання зумовлює вимоги до державного управління у сферах реінтеграції населення, соціального захисту, відновлення людського потенціалу та просторової організації публічної влади, що виходить за межі ізольованого регулювання окремих демографічних показників.

Окреме місце у сучасній адміністративно-правовій доктрині займає людиноцентричний підхід, який виходить із пріоритету прав і свобод людини у сфері демографічних відносин. У межах цього підходу демографічна сфера розглядається крізь призму правового статусу особи, її репродуктивної автономії та гарантій захисту від надмірного державного втручання. Адміністративно-правове регулювання в такій концепції має допоміжний, а не директивний характер і спрямоване насамперед на створення правових умов для реалізації демографічних прав, а не на безпосереднє управління демографічною поведінкою населення.

Доктринальним здобутком людиноцентричного підходу є чітке окреслення меж допустимого адміністративного впливу на демографічні процеси, що відповідає загальним принципам верховенства права та поваги до приватної автономії особи. Водночас слабкою

стороною цього підходу залишається недостатня увага до публічних інтересів держави в умовах демографічних загроз, коли відтворення населення та збереження людського потенціалу набувають стратегічного значення.

Подальше доктринальне уточнення людиноцентричного підходу можливе через категорію якості населення як юридично значущого орієнтира, що поєднує демографічні процеси з концепцією людського розвитку. Так, О. А. Грішнова обґрунтовує положення, відповідно до якого демографічний розвиток слід розуміти насамперед як зміну якісних характеристик населення, а його ключовим індикатором є розвиток людини, зміцнення фізичного і духовного здоров'я так званої «середньої людини», що зближує демографічний розвиток із людським розвитком[4, с. 106]. Аналогічний підхід закріплений у щорічних науково-аналітичних доповідях про людський розвиток в Україні, підготовлених за участю Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України та Програми розвитку ООН, де якість життя, доступ до базових соціальних послуг і соціальна включеність розглядаються як фундаментальні передумови позитивних демографічних змін[5].

У ширшому теоретичному контексті людиноцентричний підхід корелює з концепцією людського розвитку А. Сена, відповідно до якої розвиток суспільства визначається не зростанням формальних показників, а розширенням реальних можливостей людини жити повноцінним і гідним життям. З позиції цього дослідження це означає, що адміністративно-правове регулювання демографічної сфери має, з одного боку, поважати межі державного втручання у приватну сферу, а з іншого, повинно забезпечувати формування таких правових і інституційних умов, які підвищують якість життя, гарантують доступ до соціального захисту, охорони здоров'я та освіти як необхідну передумову довгострокового відтворення населення[6].

У новітніх дослідженнях адміністративного права простежується формування інтегративного підходу до осмислення демографічної сфери, який поєднує елементи інституційного, нормативно-догматичного, системного та людиноцентричного бачення. У межах цього підходу демографічна сфера розглядається як багатовимірний об'єкт публічного адміністрування, щодо якого адміністративно-правове регулювання має одночасно забезпечувати реалізацію публічних інтересів держави, захист прав і свобод людини та узгодженість управлінських механізмів. Інтегративний підхід дозволяє подолати однобічність окремих доктринальних концепцій і сформуванню цілісного бачення адміністративно-правового впливу на демографічні процеси.

Змістовним підґрунтям інтегративного підходу є визнання того, що демографічні процеси мають не лише кількісний, а й якісний вимір і не можуть бути ефективно врегульовані ізольованими правовими або управлінськими рішеннями. Так, у Комплексному демографічному прогнозі України на період до 2050 року, підготовленому колективом авторів під керівництвом Е. М. Лібанової, демографічна динаміка розглядається як результат взаємодії відтворювальних процесів, міграційних потоків, стану здоров'я населення, соціально-економічних умов та інституційної спроможності держави[7]. Такий підхід фактично закладає наукові передумови для інтегративного розуміння демографічної сфери як об'єкта публічного управління, що потребує комплексного адміністративно-правового регулювання, зорієнтованого на довгострокову стабільність і відновлення людського потенціалу.

Філософсько-правове обґрунтування інтегративного підходу розвиває А. Буковинський, який розглядає демографічну безпеку України як результат осмислення і подолання демографічної кризи на основі інтегративної методології[8]. У його дослідженнях наголошується, що демографічна криза не є суто статистичним або соціально-економічним явищем, а виступає системною проблемою, яка потребує узгоджених рішень у правовій, управлінській, соціальній та ціннісній площинах. У цьому контексті інтегративний підхід дозволяє поєднати адміністративно-правові інструменти з цілями демографічної безпеки, не протиставляючи публічні інтереси держави правам людини, а розглядаючи їх у взаємозалежності.

З позиції цього дослідження саме інтегративний підхід створює доктринальні передумови для формування цілісної концепції адміністративно-правового регулювання демографічної сфери в умовах післявоєнного відновлення України. Він дозволяє розглядати демографічну сферу не як

сукупність розрізнених показників, норм або управлінських заходів, а як складний публічно-правовий об'єкт, щодо якого держава має здійснювати системний, правово обґрунтований і людиноорієнтований вплив, спрямований на збереження та відновлення людського потенціалу як стратегічного ресурсу розвитку.

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що в умовах післявоєнного відновлення комплексність адміністративно-правової доктрини демографічної сфери зумовлюється якісною зміною самого об'єкта регулювання. Масові демографічні втрати, внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, трансформація вікової структури, зростання кількості вразливих груп і необхідність реінтеграції населення перетворюють демографічну сферу на один із ключових чинників відновлення держави. За цих умов фрагментарні підходи до регулювання втрачають ефективність, а адміністративно-правова доктрина повинна забезпечувати комплексне поєднання інституційних, нормативних, системних і людиноцентричних елементів у єдину концепцію публічного адміністрування демографічних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стешенко В. С., Піскунов В. П. Демографічне пізнання: сучасний стан і потенції розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2012. № 2 (18). С. 33–44.
2. Канзафарова І. С., Корнєєва Є. М. Формально-юридичний метод у наукових правових дослідженнях (загальна характеристика та особливості застосування). Вісник Одеського національного університету. Серія юридична URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e868eb2-01d8-4b8c-bd12-466e83510f54/content>
3. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
4. Грішнова О. А. Людський розвиток : навчальний посібник. Київ : Київський національний економічний університет, 2006. 308 с.
5. Людський розвиток в Україні: 2003 рік : щорічна науково-аналітична доповідь. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, Державний комітет статистики України, 2004. 194 с.
6. Sen A. Development as Freedom. New York : Alfred A. Knopf, 1999. 366 p.
7. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. К.: Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.
8. Буковинський А. Демографічна безпека України як результат осмислення і подолання демографічної кризи: інтегративний методологічний підхід Філософія освіти. Philosophy of Education. 2024. №30 (2). URL: <file:///C:/Users/VA/Downloads/854-Article%20Text1395-2-10-20250312.pdf>

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026